

5. Bølgebrud og politiske visioner

Sophie: Jeg er utroligt glad for at se jer allesammen her i aften oven på det, man må kalde for en rigtig lang valgkamp.

Micha: Det er den 1. november 2022, og der er folketingsvalg i Danmark. Og Sophie Løhde står på talerstolen ved Venstres valgarrangement.

Sophie: Vi har i den grad været ude at kæmpe for vores parti. Vi har kæmpet for det borgerlige, liberale Danmark. Vi har kæmpet for at gøre Jakob Ellemann-Jensen til Danmarks næste statsminister. Og vi har ført en fremragende valgkamp. Og det synes jeg i den grad godt, at I alle sammen kan give jer en velfortjent hånd for.

Micha: På Christiansborgs gange er der en hektisk, nærmest nervøs stemning. For intet er, som det plejer. Der er rekordmange opstillede partier, og dagligt har aviserne skrevet om den manglende tillid til demokratiet og myndighederne. Som ved jordskredsvalget i 1973 er der en del nye partier, der ser dagens lys, og som gør vælgernes adfærd uforudsigelig. I dag kender vi udfaldet af valget. Blå blok er splittet op i flere partier, og i midten har vi Moderaterne. Men der er en anden kendsgerning, der skriver folketingsvalget 2022 ind i historiebøgerne. Det er det første valg, hvor næsten halvdelen af de valgte politikere er kvinder. Nemlig hele 44 procent. Indtil nu har antallet af kvinder i de sidste 20 år ligget på samme niveau. Men aldrig før er så mange kvinder blevet valgt ind i Folketinget, som ved dette valg. Glasloftet er endelig blevet brudt, og på den måde er ringen sluttet fra dengang til nu for kvinders repræsentation i politik. Og på den måde er stafetten givet videre til de næste generationer fremover. Vi skal i dette sidste afsnit tage afsked med Kaffeklubben. Men vi skal også tage et kig ind i krystalkuglen og se på, hvordan nutidens unge arbejder med politik. Flere forskere har bekymret bemærket, hvordan partiernes medlemstal daler. Velkommen til det sidste afsnit i serien, Ritts Kaffeklub. Her 50 år efter kan Ritt Bjerregaard og Helle Degn se tilbage på, at kampen for kvinders indtog i Folketinget er lykkedes, sammen med de mange andre mærkesager, de også kæmpede for dengang.

Ritt: Det er virkelig opmuntrende at se, hvor mange kvinder, der er i Folketinget. Og at enhver statsminister bliver kritiseret, hvis ikke helst halvdelen er kvinder i regeringen.

Og det skal også kritiseres. Jeg synes virkelig, det lykkedes for os at få mange flere kvinder med.

Helle: Jeg synes, vi er lykkedes med... Når jeg siger "vi", så er det er min generation af kvinder og den generation før. Men særligt i min generation af kvinder, fordi der startede industrialiseringen i 60'erne. Og der kommer kvinderne ud på arbejdsmarkedet og tjener egne penge i egne lommer. Og der starter en omstilling af demokrati og ligestilling og lige værdier, som min mor ikke havde kunnet forestille sig. Så det mener jeg. Vi har fået mere åbne ægteskaber. Vi kan bedre bevæge os. Hvis vi sidder med en krage, og vi ikke kan klare kragen, så kan vi altså flytte os, for nu har vi fået vores egne penge. Når både mand og kvinde har penge i egen lomme, så kan man flytte sig. Man kan bevæge sig. Vi kan vælge, hvor mange børn vi vil have. Det kunne man heller ikke i gamle dage. Vi kan vælge, hvornår vi vil have vores børn. Det kunne man heller ikke i gamle dage. Der er mange dagsordener, vi har fået flyttet. Men jeg har jo den tilgang til det, at samfundet er en levende mekanisme, som hele tiden tilpasses. Ligesom de tektoniske plader, der forskyder sig. Det er levede og levende liv, som hele tiden skal være klar til at kunne omstille sig. Og der syntes jeg, at vi - min generation - har været med til at hive nogle barrierer og nogle mure væk, så man friere har kunnet designe sit eget liv. Hver generation har et sæt af udfordringer. Altså et skakbræt, hvor der står nogle skakbrikker. Jeg synes, vi er lykkedes med at flytte nogle af dem.

Micha: I Folketingets samtaleværelse hænger der malerier, som gennemgår den danske demokratihistorie. De afbilleder nogle af de vigtigste nedslagspunkter; heriblandt Herman Vedels ikoniske grundlovsmaleri fra 1918. Maleriet skildrer forhandlingerne om Grundloven den 5. juni 1915, der giver kvinderne valgret, og jo netop derfor er alle på maleriet mænd. I samme værelse hænger maleriet af Henriette Marie Antoinette Luplau fra 1890'erne. Det forestiller kvindevalgkampens første dage, og i front står kunstnerens mor, kvindesagsforkæmperen Line Luplau. Utraditionelt for den tid står hun i midten af billedet og udstråler autoritet. Snart får malerierne i samtaleværelset følgeskab af Mie Mørkebergs portræt af 30 udvalgte kvindelige politikere fra de sidste hundrede års historie, der i slutningen af 2023 skal hænge side om side med de andre malerier i Folketingets samtaleværelse. Men der er også noget andet, der springer i øjnene, for hvor er alle de unge? Hvor er dem, der skal arve kongeriget og løse alle de problemer, der er skabt af de ældre generationer? Mange undersøgelser op til valget i 2022 har afsløret, at tilliden til systemet og opbakningen til demokratiet er historisk lav. Medlemstallet til de

politiske partier er dalet drastisk i de seneste år. Siden 1971 har der været medlemstilbagegang i Socialdemokratiet. Fra 177.000 til 32.000 i dag. Professor emeritus og valgforsker ved Aarhus Universitet, Jørgen Elklit, har forsket i vælgernes bevægelighed, og hvordan det påvirker vores demokrati.

Jørgen: Det med, at partierne ikke har så mange medlemmer mere, det gør jo ikke, at de bliver overflødige. For der skal stadigvæk være nogle kanaler, hvorigennem der bliver rekrutteret kandidater på de forskellige niveauer. De kommer kun meget sjældent af sig selv. De skal være fundet frem og skolet lidt og trænet til at vide noget om, hvad politikere skal lave og i stand til at udvikle synspunkter på nye problemer. Så det med kandidatudvælgelsen er vigtig. Det er også vigtigt, at den politiske målsætning i samfundet bliver diskuteret. At der er nogle fora, hvor det kan ske. Og det er jo også et af de områder, hvor partierne viser deres nytte. Når de er i stand til at formulere politiske programmer og komme med fornuftige synspunkter om, hvordan ja, verden og Danmark og de enkelte kommuner skal indrettes. Så vi kan ikke undvære partierne, men det er klart, at deres rolle er blevet en anden, end den var omkring 1970-71. Det er bare at konstatere, at sådan er det. Jeg tror ikke, at udviklingen kan vendes, og det må man så leve med.

Micha: Som dengang i 1971 føler de unge sig ikke hørt. Men i stedet for at lave oprør og revolution og infiltrere de politiske partier, organiserer de unge sig i stigende grad i upraktiske interesseorganisationer. En af de nyere interesseorganisationer, der ikke bekender sig til noget politisk parti, men som fokuserer på enkeltsager og arbejder gennem lobbyisme med at sætte fokus på deres mærkesager, er SAGA. Jeg har mødt en af stifterne af SAGA, Jesper Theil Thomsen til en snak om, hvordan de unge i dag tænker politik og arbejder med at få indflydelse.

Jesper: Mit navn er Jesper Theil Thomsen. I denne sammenhæng repræsenterer jeg organisationen SAGA, som jeg er medstifter og bestyrelsesmedlem af, som beskæftiger sig med at få flere unge engageret i vores demokrati i Danmark. For det første har vi jo en interessant situation, hvor vi har haft en demografisk udvikling i Danmark. Vi føder færre børn, og vi lever længere og længere. Det vil sige, at lige omkring oktober sidste år ramte vi en milepæl. Og det var, at over halvdelen af de stemmeberettigede i Danmark nu var over 50. Og unge under 30 år har kun 18 procent af stemmerne. Og det er en udvikling, som ikke er aftagende. Det er en udvikling, som er accelererende. Så kig-

ger vi 20 år frem, er halvdelen af de stemmerettigheder over 60, og unge under 30 år har kun 14 procent af stemmerne. Så allerede rent demografisk set og stemmeantalsmæssigt, så er de unge faktisk sat en lille smule udenfor magten. Især fordi vi har en etpartiregering, som er det største pensionistparti i Danmark. Over 42 procent af deres vælgere er pensionister. Og de er også samtidig det parti, som har den suverænt laveste relative mængde unge vælgere. Vores regering er valgt af de ældre, og vores land styres derfor også med de interesser for øje.

Jesper: Det tror jeg gør, at der er nogle unge, der kan føle, at vi bliver glemt, og at der bliver lavet politik rundt om ørerne på os uden at involvere os. Senest havde vi et rigtig godt eksempel, synes jeg, med reformkommissionen, som skulle arbejde på at lave et udspil, som skulle skabe bedre uddannelser for alle. Og det er nogle sindssygt dygtige mennesker, der sidder i den kommission. Det vil jeg slet ikke betvivle. Men jeg tror ikke, jeg fornærmer nogen, når jeg siger, at det er rimelig lang tid siden, at nogen af dem selv har gået på en uddannelse. For gennemsnitsalderen var 60, og det yngste medlem af kommissionen var 48. For mig svarer det lidt til, hvis vi satte mig og syv af mine venner, som selvfølgelig ikke er lige så kvalificerede som dem, til at udarbejde en rapport om, hvordan vi fik flere pensionister i arbejde. Det ville være sindssygt dumt, fordi vi ikke kender de udfordringerne, der er dér. Og på samme måde mener jeg, at man bør involvere de unge mere. Mange unge føler, at vi er blevet født ind i en tid eller lever i en tid, hvor der er nogle virkelig store udfordringer i samfundet, som dem med magten ikke gør nok ved. Jeg tror, at det bedste eksempel kan være klimakrisen. Det kan også være mental sundhed og sådan nogle ting. Men det klassiske eksempel er jo klimakrisen, hvor jeg tror, der er rigtig mange unge, som oplever, at vores regering ikke gør nok. De sætter deres lid til en eller anden teknologi, der kommer ud i 2029, så de kan nå deres mål i 2030. Men de reagerer reelt set slet ikke håndfast nok nu. Det gør, at der er enormt mange unge, der føler et kæmpestort ansvar for sig selv, og at ligesom skal være med til at løse klimakrisen. Og det tror jeg også er noget af det, der bidrager til den negative udvikling, vi har i trivsel og mental sundhed. Også fordi, der er mere og mere forskning, der viser, at noget af det, som reelt set påvirker mental trivsel mest, er, hvis du bliver sat uden for indflydelse. Og det er jo det, som jeg også tror, at mange unge netop oplever igennem politik. Der er et kæmpeproblem, som de her ser, reelt kan ødelægge deres fremtid. Og de føler ikke, at de har nogen som helst mulighed for at gøre noget ved det. For magten ligger ikke hos dem. Den ligger hos de +50-årige. Så de er frustrerede og føler sig magtesløse. Det kan både være over klimaet. Det kan også væ-

re sådan nogle ting som at det at få en ejerbolig nogenlunde tæt på København virker som en umulig drøm for mange. Og det skal de ikke forvente ændrer sig. Mange unge oplever simpelthen, at politik bliver puljet forkert i Danmark. Jeg har en tese, og det har vi generelt set i SAGA, at de akser, vi orienterer os efter politisk - hvad end det er fra rød til blå, fra venstre til højre, fra socialistisk til liberalistisk - står for fald. Og det gør de måske især blandt den unge generation. Og det gør simpelthen, at vi puljer politiske forslag forkert. Mit yndlingseksempel er, at hvis du gerne vil være for en progressiv køns- og identitetspolitik i Danmark, så skal du også være for højere skatter. Så skal du stemme Enhedslisten eller SF. Og det er jo ikke tilfældet blandt de unge. De er næsten allesammen eller i hvert fald langt hoveddelen for en progressiv køns- og identitetspolitik. Det er sgu ikke alle, der er for højere skatter. Det, at skulle stemme til sådan et valg, er et spørgsmål om en udelukkelsesmetode. "Jeg kan i hvert fald ikke stemme på dem eller dem." Og så står man tilbage med et eller andet halvvalg. Man føler stadig, at man skal stemme, men der er ikke rigtig noget, der appellerer til en. Det, tror jeg også, er en frustrerende oplevelse for mange. For os er der én ting, som er indflydelse. Men det, der reelt set er endnu vigtigere, er bare, at vi får nogle flere unge engageret. Og der tror vi, at hvis vi skulle lægge os ind under nogle partirammer, så tror vi, at det ville blive svært. For det, som vi også oplever, når vi er ude at snakke med unge og møder dem til arrangementer og sådan nogle ting, det er, at de siger, at årsagen til, at de ikke har meldt sig ind i et politisk parti - det er jo kun 0,8% af de 13- til 30-årige, der er medlem af et ungdomspolitisk parti. Det er typisk fordi, de ikke føler, at der er et eneste parti, hvor de er enige med alt, og så har de ikke lyst til at være med. Og det tror vi, er det samme, vi ville opleve, hvis vi skulle melde os ind under et parti. Og derfor er vi enkelt-sagsorienterede. Når man melder sig ind i Saga, så siger man, hvad det er for en sag, man gerne vil kæmpe for, eller man kæmper for skal være anderledes. Og så kan man selv vælge, hvilke sager, man gerne vil engagere sig i. Så har vi heller ikke bekendt os til et parti, fordi selv os stiftere er politisk uenige. Så derfor prøver vi at lave noget, der er over partiskel, og kæmpe for de helt store sager, hvor vi tror på, at vi godt kan finde flertal på tværs. Jeg tror, at mit drømmescenarie først og fremmest er, at vi får lavet nogle nye politiske engagementsformer såsom SAGA, så vi får en langt større andel af unge involveret i demokratiet. Og det tror jeg ikke, at vi kan lykkedes med alene. Jeg tror, vi kommer til at være et initiativ blandt mange. Der er også mange andre fantastiske derude. Men jeg tror, at det andet, som jeg drømmer om, er, at politikerne for øje for dette med, at der er en demografisk udvikling, som gør, at de unge bliver sat uden for indflydelse ved stemmeurnerne. Og derfor er det noget, som de skal være ekstra obs

på i deres politikudvikling. Fordi de unge ikke har indflydelse ved stemmerne, så bliver det jo blot vigtigere, at politikerne sørger for at inkludere nogle unge sådan en kommission, der skal arbejde med uddannelser. For ellers bliver de jo sat dobbelt ud. Jeg tror, at det er det, jeg virkelig håber på. At regeringen bliver opmærksom på denne udfordring og sørger for, at der ikke bliver lovgivet rundt om ørerne på unge uden at involvere dem. Noget, som jeg synes er enormt ærgerligt at se, det er, at vi har en i den organisation som Ældresagen, som er en fantastisk organisation. Men den er også blevet sindssygt magtfuld, fordi de har så mange medlemmer. Og når man så går ind og ser på Ældresagens mærkesager, så tror jeg, at det er 16 ud af 18, der bare har at gøre med ældre. Og de andre har noget at gøre med de ældres pårørende. Og jeg ville ønske, at vi fik noget mere bevågenhed, også i den gruppe på, at det godt kan være, at Ældresagen skal være til de ældre, men den bør være for samfundet. Det er også den vinkel, vi har på det i SAGA. Vi er til de unge, men for samfundet. Det er ikke fordi, at vores mærkesager er højere SU og flere cafépenge. Så i den klumme, vi skrev, der opfordrede vi bedsteforældre til at spørge deres børnebørn om, hvad det var, de skulle stemme. Man skal sørge for at anerkende, at det godt kan være, man har et par ekstra år på bagen. Men det gør måske faktisk, at der er nogle ting, man ikke forstår. Så noget af det, som vi har arbejdet på, er jo at få skabt en del relationer inde på Borgen, hvor jeg synes, vi er blevet taget godt imod. Så går vi ind og arbejder med medlemmerne og ekspertorganisationer på at prøve at lave nogle specifikke forslag til nogle løsninger. Og så prøver vi at bringe dem ind i Folketinget. Tilbage i juni lykkedes det os faktisk at samle et flertal i det, der hedder en forespørgselsdebat. Vi fik lavet en forespørgsel omkring mental sundhed på uddannelsesområdet, hvor vi faktisk fik Radikale Venstre, Konservative, SF og Enhedslisten med. Så der fik vi ligesom bevist denne tese om, at med disse store sager er det ikke vigtigt, om man er borgerlige eller socialistisk. Det er noget, der kan binde sammen på tværs. Og det vil vi gerne gøre det meget mere. Vi har 2 ben, og det ene er dette med at få engageret flere unge, og det andet er at agere en form for lobbyorganisation. Jeg tror, at det vi håber på, er, at vi måske lidt kan være en slags oversættelsesservice mellem den brede generation af unge til politikerne. For der bliver talt to forskellige sprog. Og vi tror egentlig på, at der ikke nødvendigvis er sindssygt meget ond vilje inde på Christiansborg. Jeg sidder ikke her og siger, at nogle af de politikere - heller ikke dem, jeg siger, tidligere har begået fejl - der gør det af ond vilje. Men jeg oplever at det er en meget stærk følelse af noget... Jeg ved ikke, om man kan sige, at det er at være forurettet, men i hvert fald at der ikke bliver gjort nok. Når vi går på Ungdommens Folkemøde og sætter en gul planche op og skriver "Hvad kæmper du for?",

så kommer der altså ikke en 16-årig hen og skriver "Jeg kæmper for en progressiv køns- og identitetspolitik. Så skal hun "Jeg kæmper for, at piger også godt må være liderlige." Der tager vi ligesom det input og oversætter det til noget politisk handling. Jeg tror, der er mange, der kan have en tendens til at afskrive det som værende ikke-politisk eller useriøst. Der er jo sindssygt meget politik i det statement. Men hvordan kan du bryde det ned og oversætte det til et lovforslag? Det er sådan noget, vi beskæftiger os med. Så prøver vi reelt set at være en maskine, der ligesom kan tage imod alle disse ting, oversætte dem, brække dem ned, sende dem tilbage til de unge og sikre, at vi har forstået det rigtigt, arbejde lidt mere på et løsningsforslag, sende det tilbage til de unge, sikre at de er enige med os og så prøve at bære det ind på Christiansborg. Der vil vi rigtig gerne kunne være dem, der binder sammen. Men jeg tror også på, at vi som unge har et ansvar for at tilpasse vores sprog til dem, der skal modtage vores ord. Ligesom de har et ansvar for at tilpasse deres sprog, når vi skal modtage deres ord. DUF har lavet en demokratianalyse fra 2020. Jeg kan ikke huske de helt specifikke tal, men det er en virkelig stor del af unge, som er helt stoppet med at diskutere politik og demokrati, især på sociale medier, fordi tonen simpelthen er blevet for hård. Det gør, at vi taber utroligt mange, fordi de ikke har lyst til at tage den på det niveau. Og der håber jeg helt sikkert på, at vi kan være med til at skabe denne rummelige uenighed. Vi er også meget obs på, at vi ikke skal være polariserede til én side. Når vi holder debatter, f.eks. om forsvarsforbeholdet, så sørger vi for, at vi både har Nye Borgerlige og Enhedslisten med. Og vi skal ikke sidde og gøre os hellige over, hvad det er for en politisk holdning, der er den rigtige. For vi vil reelt set gerne kunne favne så bredt som muligt og så prøve at se, om vi kan finde de fælles ting, vi er enige i. Der kommer altid til at være mange ting, vi er uenige om, men jeg tror på, at der er nogle brede linjer, som vi kan mødes om, og som vi så forhåbentlig kan få lavet noget politik om for at håndtere de helt store problemer. Jeg tror, der er en ting, som vi alle kan blive enige om. Det er, at vi har udfordringer på klimaområdet, vi har udfordringer med mental trivsel, og vi har udfordringer med vores uddannelsessystem. Og det er de tre mærkesager, vi kæmper for. Så er det klart, at der kan være forskel i løsninger. Men jeg tror også, der er nogle tiltag, vi kan lave på alle tre, som vi alle sammen godt kan blive enige om. Det, som vi drømmer om for vores demokrati, handler om, at vi får bundet generationerne mere sammen. Det kan godt være, at magten ligger hos de ældre nu, men vi skal sørge for at binde dem sammen på tværs af generationerne. Så vi tror på at være pragmatere, vi tror på at være demokrater. Og vi tror på, at demokratiet kommer til at blive. Så det kan godt være, at

der er mørke skyer nu, men det har der også været tidligere. Og jeg er sikker på, at vi nok skal se den blå himmel igen.

Micha: Med ungdommens håb til at lune os i en tid præget af krig og inflationskrise giver professor emeritus, Jørgen Elklit, et bud på, hvad vi i dag kan lære af dengang, og hvilke sammenfald han ser mellem dengang og nu.

Jørgen: Det er klart, at der er nogle aktive unge, som vælger disse enkeltsagsengagementer af forskellig art og finder deres netværk og ståsted igennem det. Klimaspørgsmålet er jo en synlig ting på det område. Jeg tror bare, at nogle af de unge, som engagerer sig uden om partierne, alligevel har mange interesser. For det fører jo også til overvejelser om, hvad gør partierne for eksempel, hvis man har en enkelt sag, som man går stærkt op i? Så fører det nemt en mere almindelig interesse med sig, fordi man jo skal gøre noget ved det på en eller anden måde. Man kan godt bruge enkeltsagsforeninger til at rejse awareness og alt sådan noget, men der skal jo også gerne komme noget ud af det. Og derfor er det vigtigt at kende vejen ind i de politiske partier og finde ud af, at det trods alt er i Folketinget eller i kommunerne, at tingene bliver gennemført. At de forandringer, man håber på, kan implementeres.

Micha: Ritt Bjerregaard var sammen med Kaffeklubbens stærke netværk selv med til at modernisere politikken i Socialdemokratiet. I dag ser hun en stor forskel på, hvordan de unge træder ind på den politiske scene modsat dengang.

Ritt: Jeg tror såmænd godt, at det batter noget. For det er jo en måde at samle en utilfredshed op i forhold til det samfund, de lever i. Det, der er svært for dem, er jo, at det at lave sådan nogle organisationer er et helvedes arbejde, skulle jeg hilse og sige. Da vi lavede disse Socialdemokrater mod EF... Hvad det tog af kræfter! Det ikke at bruge nogen af de strukturer, der er i forvejen, gør, at de selv kommer til at stå for et meget stort organisatorisk arbejde. Men hvis de har kræfter til det, så er det fint. Og så er der kun at håbe, at de lykkes med det. Og så kan det jo godt være, at de undervejs tænker "Måske kunne vi gøre livet lidt lettere for os selv, hvis vi koblede os på et af de partier, der nu var, hvad enten det nu er det ene eller det andet." Jeg synes, at man skal kigge på de partier, der er. Fordelen ved ligesom at kunne bestemme sig for et parti er jo, at man kommer ind i en struktur. Det betyder også, at der er noget, man skal kæmpe imod, men der er ligesom nogle rammer for ens politiske aktivitet, som der ellers ikke er. Og

så plejer jeg at sige, når jeg er ude, at der er ingen partier, man er hundrede procent enig med. Altså, alle partier har et eller andet, hvor man siger "Dette kan jeg nu godt nok ikke stå for." Men så lad vær. Men så står for det andet. Rammerne hjælper trods alt en, når man når man gerne vil være med til at forandre noget. Så kan man, som vi gjorde, lave kaffeklubber eller, da jeg var lærer, lave pædagogisk forening. Og jeg laver jo stadigvæk mange forskellige klubber, der mødes for at kunne diskutere politik. Og nogle gange, hvor vi lige synes, at vi måske skal have lidt indflydelse, så snakker vi om, hvordan vi får det. Og det kan man jo altid gøre. Men jeg er jo stadigvæk socialdemokrat og stadigvæk medlem. Men jeg kommer ikke i disse strukturerede forsamlinger. Vi har årsmøde i partiet nu her, men jeg kommer ikke, for jeg er ikke valgt mere. Så jeg har en veneration, men jeg synes ikke, jeg har noget at gøre dér. Men det kunne nogle unge mennesker godt have.

Micha: Drude Dahlerup er dansk-svensk professor emerita ved Stockholms Universitet og adjungeret professor ved Roskilde Universitet. Drude Dahlerup har forsket i demokrati og kvinders repræsentation i politik og vælgernes bevægelighed. Og hun kan se visse fællestræk mellem dengang og nu.

Drude: Det har jo gået op og ned igennem verdenshistorien, og jordskredsvalget er jo også et udtryk for manglende tillid til dem, der sidder og styrer politikken. Men der er nogle meget mørke tendenser i verden i dag. Nogle taler om illiberale demokratier. Vi kan se det ved det nye italienske valg. Vi ser det selvfølgelig i Ungarn, og vi ser det i Polen. Vi ser også flere steder i verden, også i de nordiske lande, at der er mange, specielt mange unge, som siger, at vi skal have noget nyt, og det er ikke rigtig noget det der med demokratiet. Så jeg tror, at man skal skelne mellem de unge og så dem, som er ældre, men som føler sig trængt og skubbet ud i periferien. Altså dem, man sommetider kalder globaliseringens tabere. Men jeg er mest bekymret for de unge mennesker. Vi har nogle undersøgelser, der viser, at der er utroligt mange unge mennesker, som ikke tager det særlig alvorligt. "Det kunne da være godt nok med en stærk mand." Som ikke har oplevet og ikke har været med gennem diskussionerne og udviklingen af demokratiet. Og det er selvfølgelig frygteligt alvorligt. Specielt når vi nu har en klimakrise, som drøner derudaf, og hvor man jo i den grad behøver, at der sker noget på det politiske plan, og at man også virkelig tager teten og gør nogle ting. Så bliver man jo nødt til have befolkningen med sig. Der er lidt forskellige tal her, men omkring 6 % af befolkningen er medlem af politiske partier. Og det er flere mænd end kvinder, faktisk. Det er et stort

problem, og der er bestemt behov for reformer i for eksempel det danske politiske system. Det er for lille en gruppe, som både bestemmer, hvem der skal opstilles, og bestemmer politikudviklingen. Vi kommer aldrig tilbage til de store gamle partier, som havde hver sin klasse bag sig, hvor der var titusindvis af mennesker, som mere eller mindre var med til at bestemme nogle ting. Nu er politik i for høj grad blevet noget, man skal sælge. Og man har en masse reklamebureauer, der skal gøre dette på den rigtige måde. Og for partierne bliver vælgerorganisationer indimellem lidt besværlige, og man har alt for lidt kontakt. Og så er der for få mennesker i de politiske partier også. Så vi bliver jo nødt til at opfinde nogle nye kanaler ind i den politiske debat. Men partierne bliver altså nødt til at tænke, at politik altså ikke kan være det samme som at sælge sæbe. Der har jo altid været nogen, som arbejdede indefra. Så har der været det, jeg kalder lobbyisterne, som var interesserede i, hvad der skete derinde. Og så er der græsrodderne. Og ofte er græsrodderne jo yngre personer, som bestemt ikke gider at gå ind i disse formelle og triste og støvede institutioner. Men som måske gør det lidt senere. Det, som sker her, og som er bruddet, er jo, at der er nogle yngre, som kommer ind og er frække nok til at mene, at de kan påvirke partiet. Og samtidig er hele EF-afstemningen, der i '72 jo en af de allerstørste folkemobiliseringer på både ja- og nejsiden, som vi har set. 1992 med Maastricht er måske den anden, hvor der virkelig er en fantastisk debat i hele samfundet. Så man føler jo også, at man kommer ind med noget bag sig. Selvfølgelig er der nogle, som vil sige, at man så anpassede sig med henblik på EU-spørgsmålet. Men det var jo en selvbevidst ung generation, som kom med hele ungdomsoprøret bag sig og sagde "Nu vil vi ind og være med til at beslutte nogle ting." Og det er meget interessant.

Jørgen: Hvis vi tager hele denne liste, har vi mange problemer nu. Og udfordringer osv. Men det var der jo også dengang. Når jeg tænker tilbage på den tid fra situationen nu og ser på den kompleksitet, der var omkring alle mulige spørgsmål, så syntes jeg egentlig dengang at for os, der levede der, der var det jo tiden, som den var. Og sådan var det. Noget af det kunne man grine af, og noget var alvorligt. Og mange af tingene var overlappende. Og sådan er det måske også for mange nu. Verden kan man nemt sige er blevet mere kompliceret; måske mest af alt med klimaudfordringer. Og det er der nogle, der tager alvorligt. Og for andre, så kommer der også en krig i Ukraine, og det må vi også leve med, og elpriserne stiger og alt muligt andet dårligt, og verden udvikler sig elendigt, og der er alt for mange flygtninge, der kommer over Middelhavet. Hvad gør vi ved det? Der er også ekstremt komplekse og vigtige problemer nu. Det var der også der. Og når vi snakkede om parallellen mellem valget i '73 og det, der kommer, så er

der også den parallel, at der er en kompliceret verden, som vi lever i, og at der er mange spørgsmål, som folk er uenige om. Og der er nogle ting, som man ikke ved, hvordan skal gå. Men det er jo sådan, det er.

Micha: Selvom Ritt Bjerregaard ikke længere direkte er aktiv i partiet, holder hun øje fra sidelinjen. Og hun oplever, at politik i dag er blevet mere professionaliseret.

Ritt: Jeg tror på mange måder, at dem, der går ind i politik, er blevet professionaliseret. Og ikke nødvendigvis den positive del af det. De går på universitetet og bliver cand.polit. og alle disse lignende uddannelser. Der går de sammen. De har ungdomsorganisationerne, og der oplærer de hinanden. Jeg har jo aldrig været DSU 'er eller været med i det. Det er de i dag. Og det er ligesom den kerne, der er. Og derved kommer de ikke til at brede sig ret meget ud. De unge bliver set næsten ligesom de gamle. De gør det samme og optræder på samme måde. Og massevis af unge mennesker synes, at verden er anderledes, og at der er noget andet, det drejer sig om. Og de kan ikke genkende sig selv i mange af dem. Det er jo en ung regering, der sidder, men de kan ikke genkende sig selv i det. Det, tror jeg, er rigtig farligt. Men hvordan man skal gøre noget ved det, det ved jeg ikke. Men man er nødt til at prøve at gøre noget for at få andre ind i det. Folk med nogle andre erfaringer. Rigtig mange - og de gælder alle partierne - af de unge har aldrig rigtig været på arbejdsmarkedet. De har aldrig rigtig været ude, og det gør at deres fremtræden og det, de hæfter sig ved... Nogle gange er det jo ligefrem sådan, at - om det er en venstremand eller en socialdemokrat, så taler de næsten ens. De har gået på den samme uddannelse, og det tror jeg er farligt. Der mangler denne jordforbindelse. Og de er meget mere afhængige af de sociale medier. Og der sidder du jo og skriver til nogen, du ikke ser. Jeg tror, at der kan være meget godt i disse sociale medier i retning af en tættere kontakt, og at folk kan komme til orde og sådan noget. Men der er ikke dette med, at man sidder over for hinanden og har respekt for hinanden og prøver at høre, hvad den anden siger. Og det gør man jo ikke på samme måde med de sociale medier. Så jeg deler den opfattelse, som nogen har, at vi også står i en demokratikrise. I Danmark er der jo en høj valgprocent. Men folk har ikke på samme måde indtryk af, at det er alvor, når de stemmer. Man kan jo se det på alle disse partier, der popper op, og hvordan folk så springer fra det ene parti til det andet. Og der er dette skred, som så viser sig mange steder.

Jørgen: Men det er jo klart, at billedet af klimaudviklingen er så negativt og så trist, at man er nødt til at tage det alvorligt. Punkt ét. Punkt to er, at det er irriterende at gøre noget ved det. For skal man gøre noget ved det, så skal man gøre det for alvor. Det er meget godt at starte vaskemaskinen om natten, men det løser jo ikke for alvor nogen problemer. Det er bare sådan lidt symbolsk. Og når politikerne så ikke, synes jeg, tager det alvorligt nok... Danmark er jo ikke nær det værste land, men generelt i verden modarbejder nogen det, og andre tager det meget afslappet. Og lige her i den svenske valgkamp hæftede jeg mig ved, at det nok blev nævnt en gang imellem, men det blev bevidst skubbet i baggrunden. Ulf Kristersson sagde på et tidspunkt "Ja, klimaet er et problem, men det er egentlig ikke noget, som skal ændre tilværelsen for almindelige mennesker." Det sagde han højt og klart. En af de undersøgelser, der allerede er kommet i Sverige, siger, at Sverigesdemokraterne fik mange stemmer - også fra unge vælgere - blandt andet med henvisning til, at de garanterede en sænkning af benzinskatten. Det betyder jo, at priserne går ned, og så kan vi køre noget mere. Og sådan er der en række eksempler på folk, som skulle vide bedre. Det bliver ligesom en Greta Thunberg og hendes problemer, som bliver talspersonen for noget, som man må sige, at en hel verden burde stå op for. Og så er det godt, at hun gør det. Men samtidig så kan det for pokker ikke være noget, som en pige med Aspergers-syndrom skal gøre. Det skulle for eksempel være Ulf Kristersson. Der var en leder i dagens nyheder forleden om, at når de svenske politikere ikke ville høre ordentligt på, hvad Greta Thunberg og andre sagde, så kunne det jo være, at det svenske erhvervsliv, som også har stigende omkostninger på grund af elektricitetspriserne, kunne sige til deres venner i de politiske partier, at det fandme er alvor. Og at de måske kunne gøre noget ved det så af den grund. Der er i nogle kredse en forståelse af det. Men ikke hos politikerne. Og så kan Dan Jørgensen stå nok så mange gange på fjernsynet og tale om, hvor meget der sker. Men sker der nok? Det tror jeg ikke.

Micha: I dag kan Kaffeklubben se tilbage på de politiske resultater, som Kaffeklubben var med til at gennemføre, men også dem, de var imod. I dag ser Karl Hjortnæs anderledes på det europæiske samarbejde end dengang.

Karl: Der er jo sket store forandringer i min tid. Det interessante er, at EF-medlemskabet, som vi dengang var modstandere af og troede ville føre meget store forandringer med sig, har udviklet sig stille og roligt uden de helt store revolutionerende forandringer. I den forstand tog vi, der var modstandere fejl. Vi mente, at Fællesmarke-

det relativt hurtigt ville udvikle sig til en politisk og økonomisk union. Men det er jo ikke sket. Det har udviklet sig stille og roligt og rimelig fornuftigt. Vores aftale med Dansk Undergrunds Consortium om udnyttelsen af olie og gas i Nordsøen har også haft meget store konsekvenser. Vi blev jo stort set selvforsynende med olie. Og alle disse valuta-problemer, vi havde i 60'erne og i begyndelsen af 70'erne og så videre, de blev jo løst, fordi vi selv begyndte at producere olie og gas. Så det har haft en meget stor betydning. Så er der 9 års skolepligt og enhedsskolen, som jo også blev genfødt. Der er efterlønnen. Det for at pege på nogle af de store og meget afgørende ting, der er gennemført i min tid. Hvis du spørger mig, om der er noget, jeg selv vil sige, jeg har gjort, så er det jo ikke sådan, at man selv kun kan gennemføre noget. Man kan være med til noget, men det er jo sjældent en enkelt mand, der kan tilskrives noget.

Ritt: I vores tid fik vi aborten. Nu har vi endelig, og det er jo takket være EU, fået ordentlig barsel for mænd, så der via det i familierne opstår en langt større balance, end der nogensinde har været før. Så på kvindesiden synes jeg, at der er sket noget. Rødstrømperne, som vi ikke selv blev en del af, fordi vi jo først og fremmest hæftede os ved Socialdemokratiet, men som vi syntes havde ret, og som vi synes var godt, at de var der, og at de lavede en vigtig indsats... Nu har vi haft en MeToo, som har taget fat på seksualiseringen og virkelig fået det op i lyset, så der ikke er de overgreb mere i forhold til kvinder. Og det ser jeg faktisk også noget rigtig godt i for fremtiden. Så på ligestillings- og kvindesiden synes jeg, der er sket rigtig meget.

Micha: Både Ritt og Helle Degn formåede at bryde mange normer for kvinder i deres tid, men når det kommer til det største politiske embede, var tiden dog ikke moden endnu til en kvindelig statsminister. Mange kalder Ritt Bjerregaard for den første kvindelige statsminister, som Danmark aldrig fik. For der skulle nemlig gå en del år, før vælgerne og landet var moden til det nye brud.

Ritt: Jeg tænker, at jeg ligesom har medvirket til den udvikling fra begyndelsen af 70'erne. Og jeg har med stor glæde set, hvordan vi ligesom har taget skridt efter skridt for kvinder. Dengang jeg var en mulighed, var det ikke realistisk. Altså, det må man bare sige. Der var vi ikke nået dertil. Der skulle gå endnu nogle år. Til gengæld var jeg med i toppen, og jeg var der. Man kunne se mig. Der var en kvinde. Okay. Længere henne kunne der nok komme det. Så har jeg egentlig aldrig haft nogen fortrydelse over det, men jeg synes, at det var sjovt at få lov at slutte med at være overborgmester i Kø-

benhavn. Det var også den første kvinde. I den by, hvor jeg var født og opvokset. Det, syntes jeg, var en god afslutning på mit politiske liv.

Micha: Med SAGA og de andre ungdomsorganisationers opråb oplever vi en generation af unge, der gerne vil arbejde med politik og ønsker medindflydelse, men på deres egen måde. Dengang i 1971 lykkedes de unge med at komme ind og få indflydelse på trods af en vis modstand fra de etablerede politikere. SAGA's tilgang til politik er en moderne tilgang til at arbejde med politik på tværs af partiskel for at samle en bredere dialog om deres mærkesager. I de sidste afsnit har vi hørt, hvordan det lykkedes kvinderne at komme til at få indflydelse, og her ved valget i 2022 er vi kommet langt. Ikke blot er der næsten en ligelig fordeling af kvinder og mænd i Folketinget, men det er også det valg siden jordskredsvalget, hvor det største antal af politisk uerfarne politikere er valgt ind. Så vælgerne har talt. De vil fornyelse og regeringsdannelse over midten. De vil handling, når det kommer til de udfordringer, vi ved, står og banker på i fremtiden, og at de største partier arbejder sammen i stedet for at modarbejde hinanden. Så på trods af kriser og krig, er der håb. Et håb, hvis ekko stammer helt tilbage fra 1971. Her slutter serien, Ritts Kaffeklub. Tak fordi du lyttede med. Ritts Kaffeklub er produceret af Micha Fuglede og What Matters med støtte fra Demant Fonden. Redaktør er Rikke Caroline Carlsen. Du kan finde flere podcasts om historie ved at søge på Vores Tid i din podcast-app.